

تحلیل محتوای مقالات حوزه کیفیت آموزش عالی فنی و حرفه‌ای: به‌منظور شناسایی عوامل ارتقای کیفیت آموزشی دانشگاه فنی و حرفه‌ای

کریم نصیریان ثمرین^۱، عیسی ثمری^۲ و یوسف نامور^۳

چکیده: هدف این پژوهش، شناسایی عوامل ارتقای کیفیت آموزشی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای و بررسی رویکرد پژوهش مقالات حوزه آموزش عالی فنی و حرفه‌ای است. روش پژوهش: تحلیل محتوای کیفی و تحلیل اسنادی است. جامعه آماری پژوهش: شامل مقالات پژوهشی مرتبط با کیفیت آموزشی در حوزه آموزش عالی فنی و حرفه‌ای است. تعداد ۱۷ مقاله (۹ مقاله فارسی و ۷ مقاله خارجی) مربوط به سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۶، با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، موارد مطلوب انتخاب شده‌اند. مفاهیم مرتبط با عوامل مؤثر بر کیفیت آموزشی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای به تعداد ۱۰۶ مفهوم شناسایی شد، سپس با ادغام مفاهیم مشابه و مشترک در ۲۹ مقوله فرعی طبقه‌بندی شدند. همچنین بررسی روش‌شناسی مقالات نشان داد که رویکرد اکثر تحقیقات آموزش عالی فنی و حرفه‌ای ایران از نوع کمی و اکثر ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه است؛ در مقابل، رویکرد اصلی در تحقیقات خارجی، به صورت کیفی و ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه است. به طور کلی، با اینکه نیاز به پژوهش‌های کیفی و ترکیبی، آموزش عالی فنی و حرفه‌ای احساس می‌شود، اما نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که کمتر از ۲۳ درصد از پژوهش‌های مورد بررسی در حیطه آموزش عالی فنی و حرفه‌ای ایران، با رویکرد کیفی و ترکیبی انجام شده‌اند.

واژه‌های کلیدی: دانشگاه فنی و حرفه‌ای، کیفیت آموزشی، ارزشیابی، تحلیل محتوا، تحلیل اسنادی

۱. دانشجوی دکتری، گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل، اردبیل، ایران. nasiriankarim@yahoo.com

۲. استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل، اردبیل، ایران. esamari52@gmail.com

۳. دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل، اردبیل، ایران. (نویسنده مسئول). yosefy650@yahoo.com

۱. مقدمه

تربیت نیروی انسانی در قالب آموزش‌های فنی و حرفه‌ای^۱ از اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم مورد توجه اغلب کشورهای جهان قرار گرفته است و سازمان‌های بین‌المللی، توجه به آموزش‌های فنی و حرفه‌ای را از عوامل مهم در دستیابی به رشد و توسعه پایدار می‌دانند. بنا به گزارش یونسکو، انسان محور توسعه^۳ پایدار و کلید آن، آموزش‌های فنی و حرفه‌ای است (محمدعلی، ۱۳۹۰). با توجه به تأثیر آموزش فنی و حرفه‌ای در اشتغال و کارآفرینی و وجود معضل بیکاری در ایران، توجه هرچه بیشتر به ارتقای کیفیت آموزشی دانشگاه فنی و حرفه‌ای را بیش از پیش نمایان می‌سازد (محمدعلی و دیگران، ۱۳۹۲). پژوهش‌های انجام‌یافته توسط خانی پور و دیگران (۱۳۹۵)، عطّاریان (۱۳۸۰)، اکرامی (۱۳۸۰)، جلالی پور (۱۳۷۹)، برزگر و همکاران (۱۳۸۱)، برزگر (۱۳۸۲) بر رضایت‌بخش نبودن مهارت‌های دانش‌آموختگان آموزش‌های فنی و حرفه‌ای با نیازهای جامعه و بازار کار دلالت دارند. همچنین طبق نظر صالحی و دیگران (۱۳۸۸) در ایران، به دلیل نوبیا بودن صنعت، نیاز صنایع به نیروی کار ماهر، وفور جمعیت جوان جویای کار و نیاز به آگاهی از میزان و کیفیت تحقق اهداف، ارتقای کیفیت^۴ نظام آموزش فنی و حرفه‌ای بسیار ضروری تر بنظر می‌رسد.

از طرف دیگر، بررسی مطالعات انجام‌یافته، به‌خصوص پژوهش‌هایی در داخل کشور از جمله: نویدی و برزگر (۱۳۹۱) و جعفری هرندی (۱۳۹۳) نشان می‌دهد که تاکنون مؤلفه‌های ارتقای کیفیت آموزشی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای به‌عنوان تنها دانشگاه دولتی ارائه‌دهنده آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در ایران با داشتن نزدیک به ۲۰۰ هزار دانشجو و ۱۷۳ دانشکده و آموزشکده در سراسر کشور، به‌طور جامع شناسایی نشده است؛ چرا که پژوهش‌های قبلی، هرکدام از بُعدی خاص به کیفیت آموزشی در دانشگاه پرداخته‌اند، برای نمونه جعفری هرندی (۱۳۹۳) کارآیی بیرونی؛ صحت و خلاقیتی (۱۳۹۱) سبک مدیریت؛ و صالحی عمران (۱۳۹۱) عوامل مؤثر برادامه تحصیل در دانشگاه را بررسی کرده‌اند که نقش هریک از این پژوهش‌ها در شناسایی مسائل دانشگاه فنی و حرفه‌ای در جای خود اهمیت دارد، اما ارتقای کیفیت آموزشی نیازمند شناسایی همه عوامل تأثیرگذار به‌صورت جامع است. برای بررسی کیفیت پژوهش‌های قبلی و جمع‌بندی همه عوامل و متغیرهای کیفیت آموزشی در تحقیقات قبلی، بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای اسنادی به‌عنوان رویکرد پژوهش کیفی ضرورت

-
1. Vocational Education and Training (VET).
  2. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization(UNESCO)
  3. Development
  4. Quality

دارد. از این رو، پژوهش حاضر درصدد بررسی روش‌شناسی پژوهش‌های قبلی و شناسایی عوامل ارتقای کیفیت آموزشی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای به‌طور جامع با استفاده از روش تحلیل محتوا است. از آنچه بیان شد این پرسش مطرح می‌شود که روش پژوهش مورد استفاده در مقاله‌های مورد بررسی چگونه است؟ کیفیت آموزشی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای از کدام عوامل متأثر شده است؟

۲. مبانی نظری

در ادبیات حوزه آموزشی تعریف‌ها و برداشت‌های متفاوتی از کیفیت وجود دارد. تعریف کیفیت در آموزش چالش مهمی است؛ چون با حساس‌ترین موجود روی زمین؛ یعنی انسان سروکار دارد. تفاوت کیفیت در آموزش با سازمان‌های غیر آموزشی در این است که محصولات صنعتی، کالاهای تمام‌شده هستند و بعد از تولید، فرایند دیگری بر روی آنها صورت نمی‌گیرد، اما در بخش آموزش هرگز محصول تمام‌شده‌ای وجود ندارد و حتی دانش‌آموختگان آن را هم نمی‌توان محصول تمام‌شده قلمداد کرد. نقش آموزش فراهم کردن زمینه رشد در تمام طول عمر آدمی است. فرایندی که سفر انسان را از گهواره تا گور تحت پوشش قرار می‌دهد (یادگیری مادام‌العمر^۱) (عرفان‌منش، ۱۳۹۳). یادگیری مادام‌العمر را به یادگیری در طول زندگی فرد اعم از حین تحصیل یا پس از فراغت از تحصیل در دانشگاه، جامعه، محیط کار و خانواده نسبت می‌دهند.

از نظر یونسکو کیفیت در آموزش عالی مفهومی چندبعدی است که به میزان زیادی به وضعیت محیطی (زمینه) نظام دانشگاهی، مأموریت یا شرایط و استانداردهای^۲ رشته دانشگاهی بستگی دارد. چنانچه در تعریف کیفیت آموزشی با رویکرد سیستمی^۳، عناصر نظام آموزشی (درون‌داد، فرایند، محصول برون‌داد و پیامد) را در نظر بگیریم، کیفیت هر یک از عناصر، می‌تواند نمایان‌گر کیفیت نظام آموزشی لحاظ شود (بازرگان، ۱۳۹۴). این پژوهش نیز با استفاده از رویکرد سیستمی به دنبال شناسایی عوامل ارتقای کیفیت آموزشی است.

ارتقای کیفیت آموزشی بعد از شناسایی عوامل مؤثر بر کیفیت آموزشی، مستلزم استفاده از الگوهای ارزیابی کیفیت آموزشی^۴ مناسب است. الگوهای مختلفی برای ارزیابی کیفیت آموزشی وجود دارد که اعتبارسنجی^۵ به‌عنوان شناخته‌شده‌ترین الگو مطرح است. اعتبارسنجی عبارت است از نوعی

-
1. Lifelong Education
  2. Standards
  3. System Approach
  4. Educational Quality Evaluation
  5. Accreditation

تصمیم رسمی از جانب نهادی معتبر که برای سنجش مؤسسه یا برنامه‌ای انجام می‌گیرد. الگوی اعتبارسنجی از دو قسمت ارزیابی درونی^۱ و ارزیابی بیرونی^۲ تشکیل می‌شود. الف) ارزیابی درونی: در این ارزیابی، عوامل تشکیل‌دهنده نظام آموزشی به وسیله خود اعضا مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ به طوری که دست‌اندرکاران نظام به قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای نظام واقف شده، سپس با مشارکت یکدیگر برای بهبود کیفیت برنامه‌ریزی می‌کنند (بازرگان، ۱۳۹۴). ب) ارزیابی بیرونی: ارزیابی درونی به دنبال تحقق اهداف، حفظ و ارتقای کیفیت، پاسخ‌گویی و جلب اعتماد و اطمینان ذی‌نفعان است، اما انجام ارزیابی بیرونی برای کسب تأیید هیأت‌همتایان^۳ و تثبیت نتایج ارزیابی درونی است. جهت انجام این امر لازم است که وضعیت موردترسیم در ارزیابی درونی با استانداردهای از پیش تعیین شده، یا رسالت و اهداف نظام مطابقت داده شود (محمدی، ۱۳۸۴). با توجه به بهبود استانداردهای مشخص در اغلب کشورها (از جمله ایران)، می‌توان به‌جای استانداردها از هدف‌ها و انتظارات استفاده کرد (بازرگان و همکاران، ۱۳۸۶).

۳. پیشینه پژوهش

مهم‌ترین پژوهش‌های انجام‌گرفته در ارتباط با کیفیت آموزش‌های فنی و حرفه‌ای به شرح زیر است: مؤسسه اروپایی تضمین کیفیت در آموزش عالی^۴ (۲۰۱۴) معیارهای یک مؤسسه آموزش عالی موفق را به شرح زیر اعلام کرده است: مدیریت استراتژیک^۵، موفقیت‌های علمی، اشتغال دانش‌آموختگان، کیفیت بالای تدریس، رضایت ذی‌نفعان، تعهد به پژوهش، توسعه اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی، بازساخت منافع اجتماعی آموزش، پایبندی به جهانی‌سازی، ارتقای عدالت آموزشی.

محمدی و دیگران (۱۳۹۵) پژوهشی را با هدف بررسی اهداف، معیارها و فرایندهای ارزش‌یابی و تضمین کیفیت در ۱۷ کشور پیشروی جهان انجام داده‌اند. مؤلفه‌های شناسایی‌شده عبارت است از: کارکنان آموزشی، فراگیران، دوره‌ها و برنامه‌های آموزشی، کارآموزی، یاددهی - یادگیری و کارآموزی،

-
1. Internal Evaluation
  2. External Evaluation
  3. Counterparts
  4. European Association for Quality Assurance in Higher Education
  5. Strategic
  6. Development
  7. Globalization

بهبود مستمر، ارتباط با صنعت و جامعه، برون داده‌ها، اهداف و برنامه‌ها، سازمان‌دهی، مدیریت، برنامه‌ریزی، امکانات، منابع فیزیکی و فناوری.

نتایج پژوهش دوستی و خراسانی (۱۳۹۲) با عنوان «ارزیابی آموزش‌های مهارت‌محور» نشان می‌دهد شاخص‌های پژوهش عبارت‌اند از: میزان تحقق اهداف رفتاری، میزان حل مشکلات، میزان انطباق روش کاری با واقعیت‌ها و میزان تأثیر روش‌های ارائه‌شده در بهبود عملکرد. همچنین، مهم‌ترین دلایل اثربخش نبودن آموزش‌های مهارت‌محور، نامناسب بودن زمان یادگیری و انطباق نداشتن آموزش‌ها با دنیای کار بیان شده است.

پژوهش دیگری را صالحی‌عمران و قاسم‌زاده (۱۳۹۲) با هدف بررسی دیدگاه ذی‌نفعان آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در خصوص شناسایی مهارت‌های عمومی موردنیاز بازار کار انجام داده‌اند. نتایج نشان داد که شش مؤلفه؛ مهارت‌های تعهد و احساس مسئولیت، مهارت‌های ارتباطی و کار گروهی، خلاقیت و حل مسئله، مهارت‌های برنامه‌ریزی و سازمان‌دهی، مهارت‌های به‌کارگیری فناوری روز، مهارت‌های عملی و دانش تخصصی، ارتباط مثبتی با کیفیت آموزش‌های فنی و حرفه‌ای دارند. نتایج پژوهش عمانی و همکاران (۱۳۹۴) با عنوان «نقش عامل‌های مؤثر بر کیفیت آموزش‌های فنی و حرفه‌ای از دیدگاه دانشجویان آموزش‌کننده کشاورزی اهواز» نشان داد: کیفیت محتوا، روش‌های آموزشی، کیفیت تدریس، کیفیت امکانات و زیرساخت‌ها، علاقه به رشته تحصیلی دانشجویان، معدل دانشجویان و انگیزه دانشجویان بر کیفیت آموزش‌های فنی و حرفه‌ای نقش مؤثری دارد. بررسی تحقیقات قبلی نشان می‌دهد این پژوهش‌ها بیشتر به بررسی کیفیت آموزشی در هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای، سازمان فنی و حرفه‌ای (وابسته به وزارت کار) و دانشکده‌های فنی و مهندسی پرداخته است. در دانشگاه فنی و حرفه‌ای پژوهش‌های محدودی انجام گرفته که در بیشتر آنها از روش‌های پژوهش با رویکرد کمی استفاده شده است. این پژوهش به‌منظور پر کردن خلأ پژوهشی و ارائه راهکارهای اجرایی به دست‌اندرکاران دانشگاه فنی و حرفه‌ای به روش پژوهش کیفی انجام می‌شود.

۴. روش پژوهش

روش پژوهش مورد استفاده در این تحقیق، روش تحلیل محتوای^۲ کیفی از نوع تحلیل اسنادی است. این تحقیق از نظر ماهیت، پژوهش توصیفی - تحلیلی است و از نظر هدف در حیطه پژوهش‌های

-
1. Effectiveness
  2. Content Analysis

۷۴ تحلیل محتوای مقالات حوزه کیفیت آموزش عالی فنی و حرفه‌ای: به منظور شناسایی عوامل ارتقای ...

کاربردی طبقه‌بندی می‌شود. برلسون^۱ (۱۹۵۹) پژوهش تحلیل محتوا را به‌عنوان یک روش تحقیق برای توصیف عینی، نظام‌مند، منظم و کمی محتوای آشکار پیام تعریف کرده است. درحالی‌که هولستی و استون^۲ (۲۰۰۱) معتقدند «تحلیل محتوا فنی پژوهشی برای استنباط‌هایی برحسب شناسایی نظام‌مند و عینی ویژگی‌های خاصی در یک متن است». در این تعریف ویژگی استنباطی کدگذاری واحدهای نوشتاری برحسب مقولات مفهومی به رسمیت شناخته شده است (به نقل از عادل‌مهربان، ۱۳۹۴).

جامعه آماری پژوهش شامل مقالات پژوهشی مرتبط با کیفیت آموزشی در حوزه آموزش عالی فنی و حرفه‌ای^۳ است. با توجه به هدف پژوهش طبق جدول شماره ۱ درمجموع ۱۷ مقاله پژوهشی شامل: تعداد ۹ مقاله فارسی و ۸ مقاله خارجی در دوره زمانی ده‌ساله (۱۳۸۶-۱۳۹۶) به‌عنوان نمونه پژوهش انتخاب شد، در انتخاب مقالات از روش نمونه‌گیری هدفمند موارد مطلوب و دردسترس، استفاده شد؛ زیرا به‌صورت هدف‌دار به دنبال اسنادی بودیم که بیشترین اطلاعات را در مورد عوامل مؤثر بر کیفیت در آموزش عالی فنی و حرفه‌ای داشته باشد و امکان دسترسی به آن اسناد در اینترنت ممکن باشد. برای انتخاب مقالات فارسی، ۲۱ مجله علمی حوزه آموزش بررسی شد. در ۱۰ مجله (۵۲٪) از مجلات موردبررسی حتی یک مورد هم مقاله مرتبط با کیفیت آموزشی دانشگاه فنی و حرفه‌ای در دوره زمانی ده‌ساله چاپ نشده بود. به لحاظ محدود بودن تعداد مقالات شناسایی شده فارسی، همه ۹ مقاله به روش تمام‌شماری انتخاب شد. جدول ۱ عناوین مقالات پژوهشی و نام مجلات علمی منتخب را نشان می‌دهد.

---

1. Berelson

2. Eston

۳. مقالات مربوط به مقطع متوسطه (هنرستان) و دوره‌های کوتاه‌مدت فنی و حرفه‌ای به لحاظ تفاوت قابل توجه با شرایط آموزش فنی و حرفه‌ای کنار گذاشته شد.

جدول ۱: مقالات انتخاب شده به عنوان نمونه پژوهش

پژوهشگران	نام مجله	عنوان مقاله پژوهشی
(ادریس و مبودای ^۱ ، ۲۰۱۶)	مجله آموزش و پرورش فنی و حرفه‌ای ^۲	آموزش فنی و حرفه‌ای: چالش‌های توانمندسازی جوانان
(ابیل و دیگران، ۲۰۱۷)	مجله آموزش فنی و حرفه‌ای در آسیا ^۳	تحول در آموزش و پرورش فنی و حرفه‌ای
(روئوسکی و دیگران، ۲۰۰۸)	مجله آموزش حرفه ای و فنی ^۴	روند پژوهش‌های آموزش فنی و حرفه‌ای
(فیس لاکسود دیگران، ۲۰۱۵)	مجله مدیریت بازرگانی ^۵	عوامل مؤثر بر مدیریت دانشکده‌های فنی و حرفه‌ای خصوصی: یک مدل معادلات ساختاری
(مهدامین، ۲۰۱۶)	مجله آموزش فنی و حرفه‌ای در آسیا	فرایند تضمین کیفیت در آموزش فنی و حرفه‌ای
(مینگهات و یاسین ^۶ ، ۲۰۱۰)	علوم اجتماعی و علوم رفتاری ^۷	ارائه یک چارچوب برای آموزش فنی و حرفه‌ای
(هوک، ۲۰۱۶)	مجله آموزش فنی و حرفه‌ای در آسیا	تضمین کیفیت روشی برای حمایت از بازار کار
(رشیدی، ۲۰۱۳)	مجله آموزش فنی و حرفه‌ای در آسیا	ارزیابی همکاری نهادهای آموزشی عمومی و صنایع خصوصی و اهمیت آن در بهبود کیفیت آموزش فنی و حرفه‌ای
(جعفری هرندی، ۱۳۹۳)	فصلنامه مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی	بررسی میزان کارایی بیرونی دانشگاه فنی و حرفه‌ای
(حاتمی و حسن‌زاده، ۱۳۹۴)	نامه آموزش عالی	بررسی علل و انگیزه‌های تحصیل در رشته‌های فنی و حرفه‌ای در ایران
(صالحی عمران، ۱۳۹۱)	فصلنامه مهارت‌آموزی	بررسی زمینه‌ها و عوامل مؤثر برای ادامه تحصیل در دانشگاه‌های فنی و حرفه‌ای
(صالحی عمران، ۱۳۹۳)	فصلنامه مهارت آموزی	آسیب شناسی مدیریت آموزش‌های مهارتی کشور

1. Idris & Mbudai
2. Journal of Technical Education and Training (JTET)
3. TVET@Asia - The Online Journal for Technical and Vocational Education and Training in Asia
4. Journal of Career and Technical Education
5. Journal of Business Management
6. Minghat & Yasin
7. Procedia Social and Behavioral Sciences

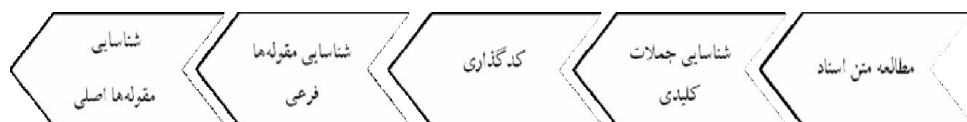
ادامه جدول ۱

پژوهشگران	نام مجله	عنوان مقاله پژوهشی
(صحت و خلاقیت، ۱۳۹۱)	فناوری آموزش	رابطه خلاقیت و سبک رهبری مدیران با بهره‌وری آموزشی در آموزشکده‌های فنی و حرفه‌ای
(صدری و همکاران، ۱۳۹۶)	فناوری آموزش	رشد کمی دانش‌آموختگان فنی و حرفه‌ای کشور و تقاضای نیروی انسانی ماهر به منظور بازنگری در برنامه درسی
(عمانی و دیگران، ۱۳۹۴)	فصلنامه مدیریت آموزش کشاورزی	نقش عامل‌های مؤثر بر کیفیت آموزش‌های کاربردی فنی و حرفه‌ای از دیدگاه دانشجویان آموزشکده کشاورزی اهواز
(محمدی و همکاران، ۱۳۹۴)	نامه آموزش عالی	بررسی وضعیت ارزشیابی کیفیت در آموزش‌های کاربردی

پس از انتخاب مقالات پژوهشی فرایند تحلیل داده‌های کیفی آغاز می‌شود. به منظور تحلیل داده‌های کیفی حاصل از تحلیل اسناد پژوهشی از کدگذاری باز و کدگذاری محوری استفاده شد، در مرحله اول (کدگذاری باز) از طریق مرور داده‌های کیفی حاصل از تحلیل اسناد پژوهشی و تحلیل جزءبه‌جزء این اطلاعات، مفاهیم (کدهای) اولیه شناسایی شد و تمام جمله‌ها و عبارتهای معنادار اسناد استخراج شد. در گام بعد (کدگذاری محوری) به هر کدام از جمله‌ها و داده‌های معنایی یک کد اختصاص داده شد. کوربین و اشتراوس^۱ (۱۹۹۰) معتقدند پژوهشگر می‌تواند از سه منبع برای نام‌گذاری کدهای خود استفاده کند: مجموعه مفاهیمی که در رشته یا حوزه مربوطه وجود دارد؛ واژه‌ها و اصطلاحاتی است که متخصصان حوزه مربوطه از آنها استفاده می‌کنند؛ و عباراتی که شرکت‌کنندگان در پژوهش از آنها استفاده می‌کنند. در این پژوهش نیز با استفاده از هر سه منبع یادشده برای داده‌های به‌دست‌آمده از اسناد، کد مناسب اختصاص داده شد. بعد از کدگذاری تمام داده‌ها، آنها بر اساس اشتراکاتی که با یکدیگر داشتند، تحت یک مقوله فرعی درآمد. در مرحله دوم (کدگذاری محوری) از طریق دسته‌بندی مقوله‌های فرعی نشان‌دهنده یک مقوله کلی‌تر، نسبت به تعیین مقوله‌های اصلی اقدام شد. مراحل کدگذاری و مقوله‌بندی داده‌ها در نمودار (۱) نمایش داده شده است.

1. Corbin and Strauss

نمودار ۱: مراحل کدگذاری و مقوله‌بندی داده‌ها

در تحلیل داده‌ها از روش آمار توصیفی مانند دسته‌بندی داده‌ها برحسب توزیع فراوانی، درصد فراوانی، رسم جدول‌ها و نمودار استفاده شده است.

در رابطه با روایی بخشی به کدگذاری‌ها، دستورالعمل کدگذاری تدوین شده در اختیار دو نفر از استادان متخصص قرار گرفت؛ بعد از دریافت نظرات آنها، اصلاحات لازم انجام شد. جهت اطمینان از پایایی پژوهش، از دو نفر به‌عنوان کدگذار استفاده شد، سپس ضریب پایایی با استفاده از فرمول^۱ ویلیام اسکات^۲ ۹۱٪ محاسبه شد. با توجه به اینکه مقدار ضریب پایایی به‌دست‌آمده بیشتر از ۷۵ است، می‌توان گفت که پایایی پژوهش حاضر در سطح بسیار خوب و قابل قبول است.

پژوهش حاضر با استفاده از روش پژوهش تحلیل محتوای اسناد پژوهشی به دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها است: (۱) رویکرد پژوهش مورد استفاده در اسناد مورد بررسی چگونه است؟ (۲) ابزار گردآوری داده‌ها در اسناد مورد بررسی کدام‌اند؟ (۳) دسته‌بندی عوامل ارتقای کیفیت آموزشی براساس اسناد پژوهشی موجود چگونه است؟ (۴) کیفیت آموزشی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای از کدام عوامل متأثر شده است؟ (۵) عناصر تشکیل‌دهنده کیفیت آموزشی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای شامل کدام‌اند؟

۵. یافته‌های پژوهش

الف) یافته‌های مربوط به تحلیل رویکردهای پژوهشی و ابزار گردآوری مقاله‌های مورد بررسی از نظر رویکرد پژوهشی، در سه دسته کمی، کیفی و ترکیبی و از نظر ابزار جمع‌آوری داده‌ها در سه دسته پرسش‌نامه، مصاحبه، تحلیل اسناد و مدارک دسته‌بندی شدند. لازم به ذکر است که برخی از مقاله‌ها ممکن است که هر حیطة و چند دسته را شامل شوند، به همین دلیل، حجم آن حیطة با تعداد مقاله همخوانی نداشته باشد.

1.
$$pi = \frac{OA \% - EA \%}{1 - EA \%}$$

2. William Scott

۷۸ تحلیل محتوای مقالات حوزه کیفیت آموزش عالی فنی و حرفه‌ای: به منظور شناسایی عوامل ارتقای ...

به‌طور مثال، ممکن است از نظر ابزار جمع‌آوری داده‌ها، هم از پرسش‌نامه و هم از مصاحبه استفاده شده باشد. جدول ۲ رویکردهای پژوهش و نوع ابزار گردآوری داده‌ها مقالات را نشان می‌دهد.

جدول ۲: مقایسه رویکردهای پژوهش و ابزار گردآوری داده‌های مقالات تحلیل‌شده

ابزار گردآوری داده‌ها						رویکرد پژوهش						پژوهش
تحلیل اسنادی		پرسش‌نامه		مصاحبه		آمیخته		کیفی		کمی		
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۱/۱	۱	۸۸/۸	۸	۲۲/۲	۲	۱۱/۱	۱	۱۱/۱	۱	۷۷/۷	۷	
۳۷/۵	۳	۳۷/۵	۳	۵۰	۴	۱۲/۵	۱	۶۲/۵	۵	۲۵	۲	
۲۳/۵	۴	۶۴/۷	۱۱	۳۵/۳	۶	۱۱/۷	۲	۳۵/۳	۶	۵۲/۹	۹	

در پاسخ‌گویی به پرسش ۱ رویکرد پژوهش مورد استفاده در اسناد مورد بررسی چگونه است؟ با توجه به جدول ۲ می‌توان عنوان کرد، رویکرد پژوهشی در مقالات فارسی ۷۷/۷ درصد کمی، ۱۱/۱ درصد کیفی و ۱۱/۱ درصد ترکیبی است. در مقابل رویکرد پژوهشی مقالات خارجی ۶۲/۵ درصد کیفی، ۲۵ درصد کمی و ۱۲/۵ درصد ترکیبی است. بنابراین، رویکرد غالب در مقالات فارسی کمی و در مقالات خارجی کیفی است. می‌توان گفت رویکردهای کمی به‌تنهایی قادر به حل مسائل و چالش‌های پیش‌روی آموزش عالی فنی و حرفه‌ای ایران نیست، پژوهشگران ایرانی باید از رویکردهای کیفی و آمیخته نیز استفاده کنند.

در پاسخ‌گویی به پرسش ۲ ابزار گردآوری داده‌ها در اسناد مورد بررسی کدام‌اند؟ با توجه به جدول ۲، ابزار گردآوری داده‌ها در مقالات فارسی ۸۸/۸ درصد پرسش‌نامه، ۲۲/۲ مصاحبه، ۱۱/۱ درصد تحلیل اسنادی و در مقالات خارجی ۵۰ درصد مصاحبه، ۳۷/۵ درصد پرسش‌نامه و ۳۷/۵ درصد تحلیل اسنادی است. از آنجا که انتخاب ابزار گردآوری تا حدود زیادی به رویکرد پژوهش بستگی دارد. از این‌رو در مقالات فارسی پرسش‌نامه بر مبنای به رویکرد غالب کمی و در مقالات خارجی مصاحبه بیشترین کاربرد را داشته است.

ب) یافته‌های مربوط به تحلیل و شناسایی عوامل ارتقای کیفیت آموزشی:
در پاسخ به پرسش ۳ کیفیت آموزشی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای از کدام عوامل متأثر شده است؟

در مرحله اول کدگذاری باز، از طریق تحلیل محتوای اسناد پژوهشی، کدهای مرتبط با عوامل مؤثر بر کیفیت آموزشی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای به تعداد ۱۵۱ مفهوم شناسایی شد. در مرحله دوم کدگذاری باز، مفاهیم و مقوله‌های مشابه و مشترک از طریق تحلیل مقایسه‌ای در یکدیگر ادغام شدند. براین اساس مفاهیم در ۲۹ مقوله فرعی طبقه‌بندی شدند. در جدول‌های ۳، ۴، ۵، ۶ این مقوله‌ها (عوامل) بر اساس فراوانی نشان داده شده است.

سپس در پاسخ به پرسش ۳ دسته‌بندی عوامل ارتقای کیفیت آموزشی بر اساس اسناد پژوهشی موجود چگونه است؟

در مرحله کدگذاری محوری برای تعیین مقوله‌های کلی، بار دیگر تحلیل مقایسه‌ای داده‌ها انجام گرفت. بدین صورت داده‌های کدگذاری شده فرعی (در مرحله قبل) با یکدیگر مقایسه شد و مقوله‌هایی که با هم تناسب داشتند، در یک مقوله کلی‌تر طبقه‌بندی شدند. مقوله‌های کلی در چهار دسته ۱- عوامل درون‌دادی، ۲- عوامل فرایندی، ۳- عوامل برون‌دادی، ۴- عوامل برون‌سازمانی، طبقه‌بندی و نام‌گذاری شدند؛

نظریه غالب طبقه‌بندی مقوله‌های کلی درون‌دادی، فرایندی و برون‌دادی دیدگاه سیستمی در ارزشیابی آموزشی است. عوامل شناسایی شده دیگری وجود داشت که در سه مقوله (درون‌دادی، فرایندی و برون‌دادی) نمی‌گنجید و به بیرون از دانشگاه فنی و حرفه‌ای، محیط و جامعه مربوط می‌شد که با عنوان عوامل برون‌سازمانی (محیطی) نام‌گذاری شد. مقوله برون‌سازمانی (محیطی) نیز با نظر یونسکو مبنی بر اینکه کیفیت در آموزش عالی به میزان زیادی به وضعیت محیطی (زمینه) نظام دانشگاهی بستگی دارد (بازرگان، ۱۳۹۴) مطابقت دارد.

در پاسخ‌گویی به پرسش ۴ کیفیت آموزشی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای از کدام عوامل متأثر شده است؟

۲۹ مقوله فرعی به دست آمده از تحقیق در جدول‌های ۳، ۴، ۵ و ۶ با قید فراوانی و اولویت ذکر شده است.

۸۰ تحلیل محتوای مقالات حوزه کیفیت آموزش عالی فنی و حرفه‌ای: به منظور شناسایی عوامل ارتقای ...

جدول ۳: عوامل درون‌دادی مؤثر بر کیفیت آموزشی دانشگاه فنی و حرفه‌ای

اولویت	درصد	فراوانی	پژوهشگران	مقوله فرعی
۱	۵۲/۹	۹	(فیس‌لاکس ^۱ و دیگران، ۲۰۱۵)، (ابیل ^۲ و دیگران، ۲۰۱۷) (حاتمی و حسن‌زاده، ۱۳۹۴)، (صالحی عمران، ۱۳۹۱)، (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴)، (نویدی و برزگر، ۱۳۹۱)، (هوک ^۳ ، ۲۰۱۶) (رشیدی ^۴ ، ۲۰۱۶)، (ادریس و مبودای ^۵ ، ۲۰۱۶)	برنامه‌ریزی درسی
۲	۵۲/۹	۶	(روژوسکی، آسوندا و کیم ^۶ ، ۲۰۰۸)، (صالحی عمران، ۱۳۹۳) (مهدامین ^۷ ، ۲۰۱۶)، (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴)، (نویدی و برزگر، ۱۳۹۱)، (هوک، ۲۰۱۶)	استاد
۲	۵۲/۹	۶	(حاتمی و حسن‌زاده، ۱۳۹۴)، (صالحی عمران، ۱۳۹۱)، (عمانی و دیگران، ۱۳۹۴)، (مهدامین، ۲۰۱۶)، (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴)، (مینگ هاتو یاسین، ۲۰۱۰)	دانشجو
۲	۳۵/۲	۶	(عمانی و دیگران، ۱۳۹۴) ریال (مهد امین، ۲۰۱۶) ریال (نویدی و برزگر، ۱۳۹۱) ریال (هوک، ۲۰۱۶) ریال (ادریس و مبودای، ۲۰۱۶)، (هوک، ۲۰۱۶)	تجهیزات و فضای فیزیکی
۳	۲۹/۴	۵	(مهد امین، ۲۰۱۶) ریال (نویدی و برزگر، ۱۳۹۱) ریال (رشیدی، ۲۰۱۶) ریال (ادریس و مبودای، ۲۰۱۶) ریال (صدری و همکاران، ۱۳۹۶)	مأموریت و اهداف آموزشی
۴	۲۳/۵	۴	(صالحی عمران، ۱۳۹۳)، (مهدامین، ۲۰۱۶)، (نویدی و برزگر، ۱۳۹۱)، (مینگ هاتو یاسین، ۲۰۱۰)	کارکنان اداری
۵	۵/۸	۱	(محمدی و همکاران، ۱۳۹۴)	منابع مالی
۵	۵/۸	۱	(ابیل و دیگران، ۲۰۱۷)	ساختار تشکیلات
۵	۵/۸	۱	(ادریس و مبودای، ۲۰۱۶)	محتوا و مواد آموزشی
۵	۵/۸	۱	(رشیدی، ۲۰۱۶)	استانداردهای مهارت‌آموزی

1. Phusalux
2. Ebil
3. Hoque
4. Rashidi
5. Idris & Mbudai
6. Rojewski, Asunda and Kim
7. Mohd Amin
8. Minghat & Yasin

نتایج کدگذاری و تحلیل محتوا، عوامل درون‌دادی مؤثر بر کیفیت آموزشی بر اساس درصد فراوانی را نشان می‌دهد. این عوامل شامل: برنامه‌ریزی درسی ۵۲/۹ درصد، استاد ۵۲/۹ درصد، دانشجو ۵۲/۹ درصد، تجهیزات و فضای فیزیکی ۳۲/۲ درصد، مأموریت و اهداف آموزشی ۲۹/۴ درصد، کارکنان اداری ۳/۵ درصد، منابع مالی ۵/۸ درصد ساختار تشکیلات ۵/۸ درصد، محتوا و مواد آموزشی ۵/۸ درصد، استانداردهای مهارت‌آموزی ۵/۸ درصد هستند (جدول ۲).

در بین عوامل درون‌دادی سه عامل برنامه‌ریزی درسی، استاد، دانشجو با داشتن بیشترین فراوانی اهمیت زیادی در بهبود کیفیت آموزش دانشگاه فنی و حرفه‌ای دارد که پژوهشگران داخلی و خارجی هر سه عامل یادشده را مورد توجه قرار داده‌اند. در بین سایر عوامل با فراوانی کمتر، عوامل محتوا و مواد آموزشی و منابع مالی با ۵/۸ درصد فراوانی در اولویت آخر قرار گرفته است. این عوامل نیازمند بررسی و توجه بیشتری هستند، چرا که در دانشگاه فنی و حرفه‌ای سرفصل دروس و منابع آموزشی مربوط به چندین سال قبل است. آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در مقایسه با آموزش‌های نظری برای تامین وسایل و تجهیزات کارگاهی و آزمایشگاهی نیازمند منابع مالی بیشتری هستند.

جدول ۴: عوامل فرایندی مؤثر بر کیفیت آموزشی دانشگاه فنی و حرفه‌ای

اولویت	درصد	فراوانی	پژوهشگران	مقوله فرعی
۱	۵۲/۹	۹	(روئوسکی، آسوندا و کیم، ۲۰۰۸)، (فیس لاکس و دیگران، ۲۰۱۵)، (عمانی و دیگران، ۱۳۹۴)، (مهدامین، ۲۰۱۶)، (هوک، ۲۰۱۶)، (رشیدی، ۲۰۱۶)، (ادریس و میودای، ۲۰۱۶)، (مینگ‌هات و یاسین، ۲۰۱۰)	فرایند یاددهی- یادگیری (رویکرد عملی)
۲	۲۹/۴	۵	(فیس لاکس و دیگران، ۲۰۱۵)، (صحت و خلاقی، ۱۳۹۱)، (مهد امین، ۲۰۱۶)، (رشیدی، ۲۰۱۶)، (مینگ-هات و یاسین، ۲۰۱۰)	روش مدیریت
۳	۲۳/۵	۴	(مهد امین، ۲۰۱۶)، (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴)، (هوک، ۲۰۱۶)، (رشیدی، ۲۰۱۶)	ارزشیابی تحصیلی
۳	۲۳/۵	۴	(محمدی و همکاران، ۱۳۹۴)، (فیس لاکس و دیگران، ۲۰۱۵)، (رشیدی، ۲۰۱۶)، (ادریس و میودای، ۲۰۱۶)	ارتباط با بازار کار
۳	۲۳/۵	۴	(محمدی و همکاران، ۱۳۹۴)، (رشیدی، ۲۰۱۶)، (ادریس و میودای، ۲۰۱۶)، (مینگ‌هات و یاسین، ۲۰۱۰)	کارآموزی
۴	۱۱/۷	۲	(مهد امین، ۲۰۱۶)، (مینگ‌هات و یاسین، ۲۰۱۰)	یادگیری مادام‌العمر

۸۲ تحلیل محتوای مقالات حوزه کیفیت آموزش عالی فنی و حرفه‌ای: به منظور شناسایی عوامل ارتقای ...

جدول ۴ عوامل فرایندی مؤثر بر کیفیت آموزشی بر اساس اولویت و تعداد تکرار (درصد فراوانی) نشان می‌دهد که عوامل فرایندی شامل: فرایند یاددهی - یادگیری (رویکرد عملی) ۵۲/۹ درصد، روش مدیریت ۲۹/۴ درصد، ارزشیابی تحصیلی ۲۳/۵ درصد، ارتباط با بازار کار ۲۳/۵ درصد، کارآموزی ۲۳/۵ درصد، یادگیری مادام‌العمر ۱۱/۷ درصد هستند.

عامل فرایند یاددهی - یادگیری دارای بیشترین فراوانی در بین عوامل فرایندی، در نظام دانشگاهی به خصوص در دانشگاه فنی و حرفه‌ای از اهمیت قابل توجهی برخوردار است، بهبود کیفیت آموزشی دانشگاه فنی و حرفه‌ای تا حدود زیادی به استفاد از رویکرد عملی منطبق با شرایط واقعی محیط کار در فرایند یاددهی - یادگیری بستگی دارد. می‌توان گفت آموزش‌های فنی و حرفه‌ای زمانی موفق خواهد شد که از تدریس نظری به سمت تدریس عملی و منطبق با شرایط واقعی محیط کار سوق داده شود. چرا که در بعضی موارد حتی استفاده از وسایل کمک آموزشی هم، شرایط واقعی محیط کار را در فرایند یاددهی و یادگیری فراهم نمی‌کند.

جدول ۵: عوامل برون‌دادی مؤثر بر کیفیت آموزشی دانشگاه فنی و حرفه‌ای

اولویت	درصد	فراوانی	پژوهشگران	مقوله فرعی
۱	۴۱/۱	۷	(عمانی و دیگران، ۱۳۹۴)، (فیس لاکس و دیگران، ۲۰۱۵)، (مهد امین، ۲۰۱۶)، (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴)، (نویدی و برزگر، ۱۳۹۱)، (ادریس و مبودای، ۲۰۱۶)، (صدری و همکاران، ۱۳۹۶)	اشتغال دانش‌آموختگان
۲	۲۹/۴	۵	(مینگ‌ها و یاسین، ۲۰۱۰)، (ادریس و مبودای، ۲۰۱۶)، (صدری و همکاران، ۱۳۹۶)، (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴)، (نویدی و برزگر، ۱۳۹۱)	کارآفرینی دانش‌آموختگان
۲	۲۹/۴	۵	(مهد امین، ۲۰۱۶)، (هوک، ۲۰۱۶)، (رشیدی، ۲۰۱۶)، (صدری و همکاران، ۱۳۹۶)، (ادریس و مبودای، ۲۰۱۶)	رضایت کارفرمایان
۳	۱۷/۶	۳	(روئوسکی، آسوندا و کیم، ۲۰۰۸)، (جعفری هرندی، ۱۳۹۳)، (صحت و خلاق، ۱۳۹۱)	تحقق اهداف
۴	۱۱/۷	۲	(محمدی و همکاران، ۱۳۹۴)، (مهدامین، ۲۰۱۶)	رضایت دانش‌آموختگان
۴	۱۱/۷	۲	(مهد امین، ۲۰۱۶)، (هوک، ۲۰۱۶)	رقابت‌پذیری آموزش
۴	۱۱/۷	۲	(روئوسکی، آسوندا و کیم، ۲۰۰۸)، (جعفری هرندی، ۱۳۹۳)	پاسخ‌گویی به نظام اجتماعی
۵	۵/۸	۱	(رشیدی، ۲۰۱۶)	اخلاق حرفه‌ای

جدول ۵ عوامل برون‌دادی مؤثر بر کیفیت آموزشی بر اساس اولویت و تعداد تکرار (درصد فراوانی) نشان می‌دهد که عوامل برون‌دادی شامل: اشتغال دانش‌آموختگان ۴۱/۱ درصد، کارآفرینی دانش‌آموختگان ۲۹/۴ درصد، رضایت کارفرمایان ۲۹/۴ درصد، تحقق اهداف ۱۷/۶ درصد، رضایت دانش‌آموختگان ۱۱/۷ درصد، رقابت‌پذیری آموزش ۱۱/۷ درصد، پاسخ‌گویی به نظام اجتماعی ۱۱/۷ درصد، اخلاق حرفه‌ای ۵/۸ درصد هستند. یکی از رسالت دانشگاه فنی و حرفه‌ای تربیت نیروی کار ماهر و کارآفرین براساس نیازمندی‌های بازار کار است، از این‌رو، میزان اشتغال دانش‌آموختگان و مهارت کارآفرینی آنها نشانگر کیفیت آموزشی آن دانشگاه است. همچنین، کیفیت آموزشی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای زمانی رضایت‌بخش خواهد بود که بر اساس اصل مشتری‌مداری، رضایت‌مندی دانش‌آموختگان و کارفرمایان را به همراه داشته باشد.

جدول ۶: عوامل برون‌سازمانی مؤثر بر کیفیت آموزشی دانشگاه فنی و حرفه‌ای

الویت	درصد	فراوانی	پژوهشگران	مقوله فرعی
۱	۲۳/۵	۴	(حاتمی و حسن‌زاده، ۱۳۹۴)، (مهدامین، ۲۰۱۶)، (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴)، (صدری و همکاران، ۱۳۹۶)	فرصت‌های شغلی در بازار کار
۲	۱۷/۶	۳	(حاتمی و حسن‌زاده، ۱۳۹۴)، (مهدامین، ۲۰۱۶)، (صدری و همکاران، ۱۳۹۶)	نگرش جامعه به دانشگاه فنی و حرفه‌ای
۳	۱۱/۷	۲	(صالحی‌عمران، ۱۳۹۳)، (صدری و همکاران، ۱۳۹۶)	نظام اطلاعاتی نیازمندی بازار کار
۴	۵/۸	۱	(مهدامین، ۲۰۱۶)	فرصت‌های برابر آموزش
۴	۵/۸	۱	(محمدی و همکاران، ۱۳۹۴)	حمایت دولت از دانش‌آموختگان

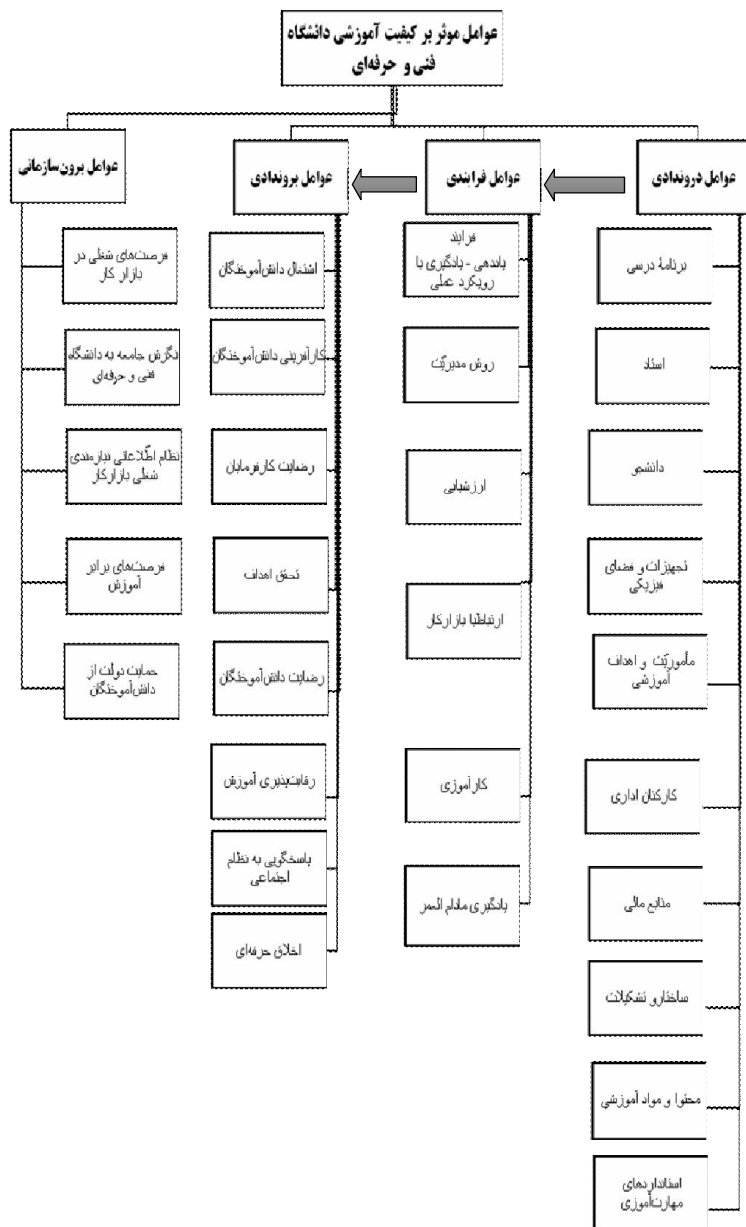
جدول ۶ عوامل برون‌سازمانی مؤثر بر کیفیت آموزشی بر اساس اولویت و تعداد تکرار (درصد فراوانی) نشان می‌دهد که عوامل برون‌سازمانی شامل: فرصت‌های شغلی در بازار کار ۲۳/۵ درصد، نگرش جامعه به دانشگاه فنی و حرفه‌ای ۱۷/۶ درصد، نظام اطلاعاتی نیازمندی بازار کار ۱۱/۷ درصد، فرصت‌های برابر آموزش ۵/۸ درصد، حمایت دولت از دانش‌آموختگان ۵/۸ درصد هستند. عوامل برون‌سازمانی مؤثر بر کیفیت آموزشی عواملی هستند که به بیرون از دانشگاه فنی و حرفه‌ای، محیط و جامعه مربوط می‌شد و کیفیت آموزشی دانشگاه فنی و حرفه‌ای را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد. به اهمیت عامل فرصت‌های شغلی در بازار کار اشاره می‌شود. اگر در جامعه فرصت‌های شغلی کافی برای اشتغال

۸۴ تحلیل محتوای مقالات حوزه کیفیت آموزش عالی فنی و حرفه‌ای: به منظور شناسایی عوامل ارتقای ...

دانش‌آموختگان وجود نداشته باشد، دانش‌آموختگان با مشکل بیکاری مواجه خواهند شد: بیکاری دانش‌آموختگان سبب کاهش علاقه و انگیزه تحصیل در دانشجویان و افت کیفیت آموزشی می‌شود. برای پاسخ‌گویی به پرسش ۵ عناصر تشکیل‌دهنده کیفیت آموزشی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای شامل چه عناصری هستند؟

بر اساس نتایج حاصل از این پژوهش، مدل مفهومی پژوهش (عوامل ارتقای کیفیت آموزشی دانشگاه فنی و حرفه‌ای) به صورت زیر حاصل شد:

نمودار ۲: مدل مفهومی پژوهش (عوامل ارتقای کیفیت آموزشی دانشگاه فنی و حرفه‌ای)

۶. بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به مقالات بررسی‌شده، می‌توان گفت که رویکرد اصلی در تحقیقات آموزش عالی فنی و حرفه‌ای ایران از نوع کمی و ابزار جمع‌آوری داده‌ها نیز پرسش‌نامه است. در مقابل، رویکرد اصلی پژوهش در تحقیقات آموزش عالی فنی و حرفه‌ای خارج از کشور از نوع کیفی و ابزار جمع‌آوری داده‌ها مصاحبه بوده است که با نتایج پژوهش عابدینی و همکاران (۱۳۹۲) با عنوان «تحلیل ویژگی‌های مقالات منتشره در حوزه آموزش عالی» همسو است.

به نظر می‌رسد که پژوهش‌های مرتبط با آموزش عالی فنی و حرفه‌ای در ایران مسیری دیگر می‌پیماید. به باور بعضی از صاحب‌نظران، روش‌شناسی پژوهش در حوزه تعلیم و تربیت در دهه‌های اخیر شاهد چرخش از رویکرد کمی به کیفی، سپس از رویکرد کیفی به رویکرد آمیخته یا ترکیبی است (مهرمحمدی، ۱۳۸۶). با این حال رویکرد تحقیقات در ایران هنوز هم در چندین دهه گذشته هیچ تغییری نکرده است.

دلایل گرایش پژوهشگران حوزه آموزش عالی در ایران به رویکرد کمی را می‌توان در چند عامل خلاصه کرد. دلیل اول: استادان دانشگاه‌های ایران همان‌طوری که چندین سال قبل رویکرد کمی را آموزش دیده‌اند، هنوز هم رویکرد کمی را آموزش می‌دهند. دلیل دوم: عابدینی و همکاران (۱۳۹۲) نگاه اغلب اعضای هیأت تحریریه مجلات به پژوهش، برگرفته از نگاه دهه‌های گذشته به صورت کمی است، احتمال چاپ مقاله با این رویکرد بالاتر است و در نتیجه پژوهشگران متمایل به انجام تحقیقات کیفی و ترکیبی نیستند. می‌توان گفت که مسائل و چالش‌های آموزش عالی فنی و حرفه‌ای را فقط با رویکرد کمی و بدون بهره‌گیری از رویکردهای کیفی و ترکیبی نمی‌توان حل کرد.

بر اساس نتایج حاصل از یافته‌های تحقیق، عوامل ارتقای کیفیت آموزشی دانشگاه فنی و حرفه‌ای در ۴ عامل اصلی: درون‌دادی (۱۰ عامل)، فرایندی (۶ عامل)، برون‌دادی (۸ عامل) و برون‌سازمانی (۵ عامل) نام‌گذاری و طبقه‌بندی شد.

در سطح درون‌داد ۱۰ مقوله شناسایی شده شامل: برنامه‌ریزی درسی، استاد، دانشجو، تجهیزات و فضای فیزیکی، مأموریت و اهداف آموزشی، کارکنان اداری، منابع مالی، محتوا و مواد آموزشی، ساختار تشکیلات، و استانداردهای مهارت‌آموزی است. نتایج این پژوهش با پژوهش‌های قبلی همسویی دارد؛ به‌طوری که بازرگان (۱۳۹۴) نیز به اهمیت مقوله‌های دانشجو، استاد و برنامه‌ریزی از عوامل درون‌دادی تأکید دارد. همچنین، موسوی و دیگران (۱۳۸۴) و حسن‌زاده کردبارانی و دیگران (۱۳۹۶) به مقوله‌های تجهیزات و فضای فیزیکی، منابع مالی و ساختار تشکیلات به‌عنوان عوامل مؤثر بر کیفیت آموزشی اشاره کرده‌اند. در برنامه‌ریزی درسی آموزش فنی و حرفه‌ای باید سرفصل درس‌ها براساس نیازهای

بازار کار به صورت عملی و کاربردی تدوین شود و استادان با تجربه کاری و ماهر در تدریس دروس عملی جذب شود.

در سطح فرایند مقوله شناسایی شده شامل فرایند یاددهی - یادگیری با رویکرد عملی، روش مدیریت، ارزشیابی تحصیلی، ارتباط با بازار کار، کارآموزی و یادگیری مادام‌العمر است که مؤسسه اروپایی تضمین کیفیت (۲۰۱۴)، بازرگان (۱۳۹۴)، محمدی و زمانی‌فر (۱۳۹۵)، صالحی عمران و قاسم‌زاده (۱۳۹۲) و امانی (۱۳۹۲) نیز به عوامل روش مدیریت، فرایند یاددهی - یادگیری کارآموزی و ارزشیابی و ارتباط با بازار کار اشاره کرده‌اند.

مقوله‌های شناسایی شده برون‌دادی شامل: اشتغال دانش‌آموختگان، کارآفرینی دانش‌آموختگان، رضایت کارفرمایان، تحقق اهداف، رضایت دانش‌آموختگان، رقابت‌پذیری، پاسخ‌گویی به نظام اجتماعی و اخلاق حرفه‌ای است که بر کیفیت آموزشی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای تأثیر دارند. نتایج به‌دست آمده با پژوهش‌های محمدی و زمانی‌فر (۱۳۹۵)، درویشی (۱۳۹۵) صالحی عمران و قاسم‌زاده (۱۳۹۲) و دوستی و خراسانی (۱۳۹۲) همسو است.

در سطح برون‌سازمانی مقوله شناسایی شده عبارت‌اند از: فرصت‌های شغلی بازار کار، نگرش جامعه به دانشگاه فنی و حرفه‌ای، نظام اطلاعاتی نیازمندی شغلی بازار کار، فرصت‌های برابر آموزش و حمایت دولت. مؤسسه اروپایی تضمین کیفیت (۲۰۱۴) به مقوله‌های توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و فرصت‌های برابر آموزشی تأکید می‌کند. مقوله توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی منجر به ایجاد ظرفیت در بازار کار، برای اشتغال دانش‌آموختگان می‌شود. ایجاد زمینه اشتغال دانش‌آموختگان سبب ایجاد علاقه به تحصیل می‌شود و به‌دنبال آن بهبود کیفیت آموزشی را به همراه خواهد داشت.

چنانچه با رویکرد سیستمی عوامل ارتقای کیفیت آموزشی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای را در نظر بگیریم، کیفیت هر یک از عوامل ۲۹ گانه شناسایی شده در این پژوهش می‌تواند نمایان‌گر کیفیت آموزشی دانشگاه فنی و حرفه‌ای لحاظ شود؛ اگر هر یک از این عوامل کیفیت پایین داشته باشند، کاهش کیفیت آموزشی را به همراه خواهد داشت، در این میان بر اساس نتایج پژوهش، عوامل دارای بیشترین فراوانی مانند برنامه درسی، استاد، دانشجو، تجهیزات و امکانات، فضای فیزیکی، فرایند یاددهی - یادگیری اشتغال و کارآفرینی دانش‌آموختگان، رضایت کارفرما فرصت‌های شغلی از بازار کار از در اسناد پژوهشی اهمیت بیشتری برخوردار هستند. به‌عنوان مثال، اگر برنامه درسی، تجهیزات و امکانات آموزشی به‌روز و استاندارد باشد، ولی استاد از انگیزه و مهارت کافی برای تدریس درس‌های عملی یا دانشجو از انگیزه و علاقه کافی برخوردار نباشد، نباید انتظار آموزش با کیفیتی را داشته

باشیم. در بررسی اسناد عواملی شناسایی شد، از نظر فراوانی و اولویت در سطح پایین‌تری بودند در حالی که تأثیر آنها در کیفیت آموزشی قابل توجه است؛ به چندین عامل اشاره می‌شود: (۱) یکی از جنبه‌های مرتبط با یادگیری مادام‌العمر ایجاد مهارت «یادگیری برای یادگرفتن است» تا فرد در طول عمر خود در هر مکان و زمان بیاموزد. بی‌توجهی به ایده «یادگیری مادام‌العمر» در فرایند آموزش سبب می‌شود که بعد از زمان کوتاهی دانش و مهارت دانش‌آموختگان، قدیمی و تاریخ گذشته شود. (۲) نبود نظام اطلاعاتی نیازمندی شغلی بازار کار در ایران سبب می‌شود، دانشجویان به دلیل نبود اطلاع کافی از فرصت‌های شغلی رشته تحصیلی خود نتوانند در بازار کار جذب شوند. (۳) یکی از عوامل مهم ارتقای کیفیت آموزشی وجود رقابت در بین سازمان‌های آموزشی است که هیچ‌یک از پژوهشگران داخلی به آن اشاره نکرده‌اند. (۴) آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در مقایسه با آموزش‌های نظری، برای تأمین و نگهداری وسایل و تجهیزات کارگاهی و آزمایشگاهی نیازمند منابع مالی بیشتری هستند. از این رو دست‌اندرکاران نظام آموزش عالی فنی و حرفه‌ای توجه داشته باشند که ارتقای کیفیت آموزشی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای مستلزم توجه به تمام عوامل شناسایی شده در این پژوهش است.

۷. پیشنهادها

با در نظر گرفتن نتایج به دست آمده از این پژوهش و مباحث مطرح شده، راهکارهای اجرایی زیر به منظور ارتقای کیفیت آموزشی دانشگاه فنی و حرفه‌ای پیشنهاد می‌شود:

- بهره‌گیری بیشتر از رویکردهای کیفی و ترکیبی در پژوهش‌های آموزش عالی فنی و حرفه‌ای.
- ایجاد نظام اطلاعاتی از نیازمندی‌های شغلی در صنعت و خدمات و هدایت دانشجویان به رشته‌های موردنیاز.
- بهره‌گیری از استادان با مهارت تدریس درس‌های عملی و دارای تجربه کاری مرتبط در صنعت و خدمات.
- متناسب کردن برنامه‌های آموزش فنی و حرفه‌ای با نیازمندی‌های بازار کار ملی و محلی.
- شناخت و آگاهی از تجربه‌های موفق آموزش فنی و حرفه‌ای در سطح جهانی و بومی کردن این نوع آموزش‌ها متناسب با شرایط دانشگاه فنی و حرفه‌ای و نیازهای جامعه ایران.
- ایجاد ساختار مناسب برای همکاری و ارتباط متقابل دانشگاه و صنعت، به منظور اجرای موثر دوره‌های کارآموزی و بازدیدهای صنعتی.

- نوسازی، تجهیز و توسعه آزمایشگاه‌ها و کارگاه‌های دانشگاه فنی و حرفه‌ای در راستای مهارت‌آموزی و نیازمندی‌های بازار و جامعه.
- ایجاد سازوکار مناسب برای مهارت‌یادگیری مادام‌العمر در دانشجویان به‌منظور بهره‌مندی از دانش و مهارت نوین.

مراجع

- اکرامی، حمید (۱۳۸۰). بررسی میزان کارایی بیرونی هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای و دبیرستان‌های کاردانش استان گلستان، فارغ‌التحصیلان ۱۳۷۶ تا ۱۳۷۸، گزارش تحقیق سازمان آموزش و پرورش استان گلستان.
- امانی، سعید (۱۳۹۲). بررسی قوت و ضعف‌های آموزش‌های مهارتی فنی و حرفه‌ای در انطباق با بازار کار (مورد مطالعه: مطالعه صنایع شهرستان اراک)، پایان‌نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات (اراک).
- بازرگان، عباس (۱۳۹۴). ارزشیابی آموزشی، تهران: سمت، چاپ چهاردهم.
- بازرگان، عباس؛ حجازی، یوسف و اسحاقی، فاخته (۱۳۸۶). فرایند اجرای ارزیابی درونی در گروه‌های آموزشی دانشگاه (راهنمای عملی)، تهران: دوران.
- نویدی، احد و برزگر، محمود (۱۳۸۱). بررسی وضعیت اشتغال مهارت‌آموختگان رشته‌های کامپیوتر و الکترونیک شاخه کاردانش در شهر تهران، طرح پژوهشی سازمان آموزش و پرورش شهر تهران.
- برزگر، محمود (۱۳۸۲). مطالعه وضعیت اشتغال مهارت‌آموختگان رشته‌های نقشه‌کشی ساختمان و حسابداری شاخه کار و دانش در شهرستان‌های تهران، طرح پژوهشی سازمان آموزش و پرورش شهرستان‌های تهران.
- جعفری هرندی، رضا (۱۳۹۳). بررسی میزان کار آیی بیرونی دانشگاه فنی و حرفه‌ای، فصلنامه مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی، ۵ (۹)، ۱۷۳-۱۹۸.
- جلالی، یاور (۱۳۷۹). بررسی وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان شاخه کاردانش در شهرستان‌های استان تهران، طرح پژوهشی اداره کل آموزش و پرورش شهرستان‌های استان تهران.
- حاتمی، جواد، حسن‌زاده، رضا (۱۳۹۴). بررسی علل و انگیزه‌های تحصیل در رشته‌های فنی و حرفه‌ای در ایران، مطالعه موردی: آموزشکده فنی - حرفه‌ای آیت‌الله حسن‌زاده آملی. نامه آموزش عالی، ۸ (۳۱)، ۴۷-۶۱.
- حسن‌زاده بارانی کرد، سودابه؛ یمنی دوزی سرخابی، محمد؛ صالحی عمران، ابراهیم و خراسانی، اباصلت (۱۳۹۶). تبیین عوامل بازدارنده و ارتقاءدهنده کیفیت در آموزش عالی فنی - مهندسی (مورد مطالعه: دانشکده‌های فنی و مهندسی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران) علوم تربیتی ۲۴ (۱)، ۱۷۹-۲۰۲.
- خانی‌پور، ام‌النبین؛ تاج‌الدین، عبدالرحیم؛ اخلاقی، سیدمحمدفرشید؛ زیرک آبدارلو، علی و نویدی، محمدعلی (۱۳۹۵). نظام آموزش فنی و حرفه‌ای در مهارت‌آموزشی، اشتغال و توسعه پایدار، پنجمین همایش ملی و چهارمین همایش بین‌المللی مهارت‌آموزی و اشتغال، تهران، سازمان فنی و حرفه‌ای کشور.

۹۰ تحلیل محتوای مقالات حوزه کیفیت آموزش عالی فنی و حرفه‌ای: به منظور شناسایی عوامل ارتقای ...

- درویشی، علی (۱۳۹۵). کاربرد روش تلفیقی تکنیک‌های AHP-TOPSIS در ارزیابی دائمی و رتبه‌بندی عوامل اعتبار سنجی مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای (مورد مطالعه: مراکز فنی حرفه‌ای دولتی کشور ایران)، پنجمین همایش ملی و چهارمین همایش بین‌المللی مهارت‌آموزی و اشتغال، تهران: سازمان فنی و حرفه‌ای کشور.
- دوستی، هومن؛ خراسانی، اباصلت و محمدبیگی، یزدان (۱۳۹۲). ارزیابی اثربخشی آموزش‌های مهارت‌محور در بخش صنعت. *فصلنامه آموزش مهندسی ایران*، ۱۵(۵۸)، ۴۷-۶۵.
- صالحی، کیوان؛ زین‌آبادی، حسن‌رضا و پرنده، کوروش (۱۳۸۸). کار بستر و یک‌د سیستمی در ارزشیابی کیفیت هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای: موردی از ارزشیابی هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای دخترانه شهر تهران، نوآوری‌های آموزشی، ۸(۲۹)، ۱۵۲ - ۲۰۳.
- صالحی عمران، ابراهیم و رستمی، فرخنده (۱۳۸۸). بررسی تأثیر آموزش‌های دانشگاهی در پرورش ویژگی‌های کار آفرینی دانشجویان. *دوفصلنامه مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی*. ۱(۲)، ۲۲-۳۴.
- صالحی عمران، ابراهیم و قاسم‌زاده، آناهیتا (۱۳۹۲). بررسی مهارت‌های عمومی مرتبط با کیفی‌سازی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای از منظر ذی‌نفعان، *دوفصلنامه نوآوری و ارزش‌آفرینی*، ۲(۴)، ۲۴-۴۱.
- صالحی‌عمران، ابراهیم (۱۳۹۱). بررسی زمینه‌ها و عوامل مؤثر برای ادامه تحصیل در دانشگاه‌های فنی و حرفه‌ای، *فصلنامه مهارت‌آموزی*، ۱(۲)، ۷-۲۷.
- صالحی‌عمران، ابراهیم (۱۳۹۳). آسیب‌شناسی مدیریت آموزش‌های مهارتی کشور، *مهارت‌آموزی*: ۲(۸)، ۲۵-۴۸.
- صحت، آذرچهر و خلاقی، اصغر (۱۳۹۱). رابطه خلاقیت و سبک رهبری مدیران با بهره‌وری آموزشی در آموزش‌شکده‌های فنی و حرفه‌ای، *فناوری آموزش*، ۶(۴)، ۳۱۷-۳۲۷.
- صدری، عباس؛ زاهدی، انسیه و رحمانی، نیره (۱۳۹۶). رشد کمی دانش آموختگان فنی و حرفه‌ای کشور و تقاضای نیروی انسانی ماهر به‌منظور بازنگری در برنامه درسی. *فناوری آموزش*، ۱۲(۲)، ۸۷-۹۷.
- عابدینی بلترک، میمنت؛ نصر اصفهانی، احمدرضا و صالحی‌عمران، ابراهیم (۱۳۹۲). تحلیل ویژگی‌های مقالات منتشره در حوزه آموزش عالی: مطالعه موردی مجلات آموزش عالی ایران و هلند، *نامه آموزش عالی*، ۶(۲۴)، ۱۱۵-۱۳۲.
- عادل‌مهربان، مرضیه (۱۳۹۴). مروری بر تحلیل محتوای کیفی و کاربرد آن در پژوهش، اصفهان: دانشگاه علوم پزشکی اصفهان.
- عرفان‌منش، حبیب (۱۳۹۳). تشخیص عوامل سازنده ارزیابی درونی مراکز دولتی سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای در شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر.
- عمانی، احمدرضا؛ کمایی، عباس و نوراله نوری‌وندی، آزاده (۱۳۹۴). نقش عامل‌های مؤثر بر کیفیت آموزش‌های کاربردی فنی و حرفه‌ای از دیدگاه دانشجویان آموزش‌شکده کشاورزی اهواز، *فصلنامه پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی*، ۳۳(۱۵)، ۲۶-۱۷.
- محمدعلی، محبوبه (۱۳۹۰). آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و راه‌های اصلاح آن، *رشد آموزش‌های فنی و حرفه‌ای*، ۷(۱۰)، ۱۰-۱۷.
- محمدی، رضا؛ زمانی‌فر، مریم و صادقی‌مندی، فاطمه (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی نظام‌های ارزشیابی و تضمین کیفیت آموزش‌های کاربردی در جهان. *نشریه پژوهش در نظام‌های آموزشی*، ۱۰(۳۴)، ۱۳۳-۱۶۶.
- محمدی، رضا؛ زمانی‌فر، مریم و صادقی‌مندی، فاطمه (۱۳۹۴). بررسی وضعیت ارزشیابی کیفیت در آموزش‌های کاربردی، *نامه آموزش عالی*، ۸(۳۰)، ۱۲۱-۱۵۱.

محمدی، رضا؛ فتح آبادی، جلیل؛ یادگارزاد، غلامرضا؛ میرزا محمدی، محمد حسن و پرنده، کورش (۱۳۸۴). ارزشیابی کیفیت در آموزش عالی (مفاهیم، اصول، روش‌ها و معیارها)، تهران، سازمان سنجش آموزش کشور.

موسوی، علی؛ بهرامی، عبدالرضا سلیم و محمودی سفیدکوهی، حسین (۱۳۸۴). لزوم توجه به کیفیت در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، مجموعه مقالات دومین همایش ملی نقش آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در تحولات اقتصادی و اجتماعی، مازندران اداره کل آموزش فنی و حرفه‌ای مازندران، ۱-۳۲.

مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۶). کندوکاو در ترجیحات روش‌شناختی پژوهشگران حوزه تعلیم و تربیت در ایران، *نوآوری‌های آموزشی*، ۶(۳)، ۱۰۸-۷۷.

نویدی، احد و برزگر، محمود (۱۳۹۱). ارزشیابی دوره‌های کاردانی آموزش فنی و حرفه‌ای، *فصلنامه نوآوری‌های آموزش*، ۴۲، ۱۶۲-۱۸۶.

- Burleson, B. R. (1959). Content analysis in communication research, New York.
- Corbin, J. and Strauss, A. L. (1990). Grounded theory research: procedures, canons, and evaluative criteria. *Qualitative Sociology*, 13(1), 3-21.
- Ebil, S.; Othman, N.; Hjh Norhakimah, H. M. N.; Marlinawati, H. A.; Omarali, M. and Chin, W. K (2017). Brunei TVET transformation: The development of the institute of brunei technical education's two key surveys. In: TVET@Asia issue 8 1-15. Online: http://www.tvet-online.asia/issue8/ebil_et_al_tvset8.pdf (retrieved 28.01.2017).
- European Association for Quality Assurance in Higher Education (2014). The Concept of excellence in Higher Education ENQA Occasional Papers 20, Brussels Belgium.
- Hoque, A. E. (2016). Quality assurance as a way to support labourmarkets: a reflection on TVET policies in Bangladesh. In: TVET@Asia issue 7 1-17. Online: <http://www.tvet-online.asia/issue7/hoquetvet7.pdf> (retrieved 2.8.2016).
- Idris, A. and Mbudai, Y. (2016). Technical and vocational education: challenges towards youths empowerment in kano state-nigeria. *Journal of Technical Education and Training (JTET)*, 9(1).
- Minghat, A. D. and Yasin, R. M. (2010). A sustainable framework for Technical and Vocational education in Malaysia. In *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 9, 1233-1237. DOI: 10.1016/j.sbspro.2010.12.312
- Mohd Amin, J. B. (2016). Quality assurance of the qualification process in TVET: Malaysia Country. 7, 1-12. Online: http://www.tvet-online.asia/issue7/mohdamin_tvset7.pdf (retrieved 11.11.2016).
- PhusaluxJ, U. B. and Fongsuwan, W. (2015). Determinants of modern management of private vocational colleges: A Structural Equation Model, *Research Journal of Business Management*, 9, 2378-390.
- Rashidi, R. (2013). Evaluation of collaboration between public training institutions and private industries and its importance in improving the quality of training delivery in TVET in Malaysia. 1-17. Online: http://www.tvet-online.asia/issue1/rashidi_tvset1.pdf (retrieved 30.5.2013).
- Rojewski, J. P. Asunda and S. Kim (2008). Trends in career technical education research, *Journal of Career and Technical Education* 24 2 57-68.

۹۲ تحلیل محتوای مقالات حوزه کیفیت آموزش عالی فنی و حرفه‌ای: به منظور شناسایی عوامل ارتقای ...

	<p>کریم نصیریان نمرین دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل هستند. علائق پژوهشی وی کیفیت آموزشی و ارزیابی کیفیت آموزشی است.</p>
---	---

	<p>عیسی ثمری استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه محقق اردبیلی هستند. وی دکترای خود را در آموزش عالی از دانشگاه شهید بهشتی تهران در سال ۱۳۹۳ اخذ کرده است. علائق پژوهشی وی در حوزه آموزش عالی و برنامه ریزی توسعه در آموزش عالی است.</p>
--	--

	<p>یوسف نامور عضو گروه علوم تربیتی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل هستند. علائق پژوهشی وی شامل حوزه های آموزش عالی، تعلیم و تربیت، جامعه شناسی آموزش عالی و برنامه ریزی درسی در آموزش عالی است.</p>
---	---